

This item is the archived peer-reviewed author-version of:

De boek- en tekstproductie van Servatius Smets en Chatarina de Flouwijn in het klooster Thabor in Mechelen

Reference:

Schepers Cornelis.- De boek- en tekstproductie van Servatius Smets en Chatarina de Flouwijn in het klooster Thabor in Mechelen
Ons geestelijk erf : driemaandelijks tijdschrift voor de geschiedenis van de vroomheid in de Nederlanden / Ruusbroec-Genootschap [Antwerpen] - ISSN 1783-1652 - 88:2-4(2017), p. 361-381
Special issue: Libros animarum cibum custodire voluit (issue ter ere van Frans Hendrickx, academisch bibliothecaris van het Ruusbroecgenootschap)
Full text (Publisher's DOI): <https://doi.org/10.2143/OGE.88.2.3256936>
To cite this reference: <https://hdl.handle.net/10067/1551500151162165141>

De boek- en tekstproductie van Servatius Smets en Chatarina de Flouwijn in het klooster Thabor in Mechelen

Soms kunnen enkele toevalligheden plotseling licht doen schijnen op een fenomeen dat zich eerst aan de waarneming onttrok. Zo is het in de laatste jaren mogelijk geworden een glimp op te vangen van het religieuze leven in het Mechelse klooster Thabor, via de boek- en tekstproductie van zuster Chatarina de Flouwijn en biechtvader Servatius Smets. In 2006 nam Koen Malfliet, huisarts in ruste te Dworp, contact op met het Ruusbroecgenootschap in verband met een zeventiende-eeuws handschrift in zijn bezit. Het bevatte een intrigerende, onbekende mystieke dialoog, waarin ook Ruusbroec werd genoemd. Het belang van de unieke tekst was snel duidelijk en enkele jaren later, in 2012, werd het handschrift door het Ruusbroecgenootschap aangekocht. Recent, in 2014, verscheen de kritische editie van de mystieke dialoog die als titel draagt: *Middelspraecke tusschen de Godtsoeckende Siele ende den rustwysenden Leeraer*.¹ Een analyse van de inhoud van de dialoog verscheen datzelfde jaar.²

Hoewel daarmee de tekst zelf was ontsloten, resteerden belangrijke vragen over de onmiddellijke context waarin de dialoog had gefunctioneerd. Wie was Chatarina de Flouwijn aan wie het handschrift had toebehoord, en wat voor klooster was ‘Thabor binnen Mechelen’ waar zij in het midden van de zeventiende eeuw leefde?³ Dat het bescheiden handschrift met de *Middelspraecke* door een professionele kopiïst speciaal voor Chatarina de Flouwijn leek te zijn geschreven, was op zich al intrigerend, maar zonder nadere informatie over deze vrouw en het klooster Thabor bleef de context van haar klaarblijkelijke belangstelling voor mystiek moeilijk te doorgronden. Helaas was over Chatarina helemaal niets bekend, en over Thabor heel weinig.

Enkele jaren geleden, in 2013, kon echter een tweede handschrift door het Ruusbroecgenootschap worden aangekocht, dat bijkomend inzicht verschaft in het geestelijke leven in Thabor in de tijd dat Chatarina de Flouwijn daar leefde. Het handschrift bevat preken van Servatius Smets, de biechtvader van Thabor, en de kopiïste bleek Chatarina de Flouwijn.⁴ Een vervolgonderzoek naar Servatius Smets leverde het verrassende resultaat op dat een tweede handschrift met andere preken van Smets zich in Auxerre bevindt; ook dit handschrift is geschreven door Chatarina.

In korte tijd ontstond zo een intrigerend corpus van handschriften: een handschrift met een hoogstaande mystieke dialoog, waarvan Chatarina de Flouwijn de bezitster was, en twee handschriften met preken van Servatius Smets, waarvan Chatarina de kopiïste was. Aan dit corpus kunnen de kleine gedrukte werken van Servatius Smets worden toegevoegd, alsook enkele opmerkelijke visitatieverslagen uit Thabor waardoor we Chatarina beter leren kennen. In deze bijdrage stel ik de prediker Smets en de augustijner kanunnikes Chatarina de Flouwijn nader voor aan de hand van zeer diverse documenten met een directe relatie tot hen beiden. Eerst worden de beide handschriften met preken van Servatius Smets beschreven: het handschrift dat het Ruusbroecgenootschap in 2013 verwierf, en het handschrift in de Bibliothèque Jacques-Lacarrière in Auxerre. Het werk van Smets in kleine gedrukte werken wordt kort belicht. De persoon van Chatarina de Flouwijn krijgt een profiel via de mystieke *Middelspraecke* die in haar bezit was, en zij krijgt een ‘stem’ via de visitatierapporten waarin

¹ Kees Schepers, ‘*Middelspraecke*. Een unieke mystieke dialoog in een Mechels handschrift (Antwerpen, Ruusbroecgenootschap, Hs. Neerl. 36)’, in *Ons Geestelijk Erf*, 85 (2014), 68-134.

² Kees Schepers, ‘*Middelspraecke tusschen de godtsoeckende siele ende den rustwysenden leeraer*. Mystiek in navolging van Benedictus van Canfield’, in *Ons Geestelijk Erf*, 85 (2014), 195-216.

³ Het handschrift dat aanvankelijk als hs. Malfliet werd aangeduid heeft vervolgens de signatuur Antwerpen, Ruusbroecgenootschap, Neerl. 36 gekregen.

⁴ De naam van Chatarina komt in haar eigen kopieerwerk en in de visitatieverslagen in vele verschillende spellingsvarianten voor; in deze bijdrage gebruik ik als standaardvorm Chatarina de Flouwijn.

haar mening over het kloosterleven in Thabor is opgetekend. Het klooster Thabor vormt de context voor het religieuze leven van Chatarina de Flouwijn en Servatius Smets. Ik vat daarom het weinige samen wat over Thabor bekend is.

DE PREDIKER EN BIECHTVADER SERVATIUS SMETS

Sermoenen van Servatius Smets in hs. Ruusbroecgenootschap, Neerl. 38

In 2013 werd op de veiling Godts in Brussel een handschrift aangeboden, afkomstig uit het weinig bekende klooster Thabor in Mechelen, en geschreven door Chatarina de Flouwijn.⁵ Het Ruusbroecgenootschap heeft deze codex op de veiling van 8 oktober kunnen verwerven.

Aan het handschrift is de signatuur Ruusbroecgenootschap, Neerl. 38 toegekend. Het is een handschrift op papier, in quarto-formaat. Het bevat 432 bladen⁶, de bladspiegel is 253 x 192mm, en het is geschreven in één kolom. Chatarina de Flouwijn schrijft een fors, duidelijk schrift, niet erg elegant (wat dat betreft verschilt het zeer van het professioneel geschreven handschrift in haar bezit met daarin de dialoog *Middelspraecke*), en ze brengt eenvoudige decoraties aan in rode inkt.

Chatarina dateerde twee gedeeltes van de codex. Op bladzijde 738 noteert ze aan het eind van de laatste preek over het *Te deum: anno 1640 den 28 Junii*. Aan het eind van de codex, p. [848], schrijft ze bovendien haar eigen naam: *Suster Chatarina De Flouwijn. ANNO 1641 DEN 28 Junii*. (fig. 1) Waarom ze beide delen op 28 juni afsluit of dateert, is niet onmiddellijk duidelijk.

In het handschrift zijn reeksen preken van Servatius Smets opgetekend die hij schreef voor of uitsprak in het klooster Thabor in Mechelen. (fig. 2)

p. 1-261 (f. 1-136): TIEN PREKEN OVER ZELFKENNIS

Rubr.: *Eenighe Sermoenen Ghepreckt vande kennisse syns selfs. Door Onsen Eerwerdighen Pater P.f.s. Smets.*

Rubr.: *Het Eerste Sermoen; Thema: Quid est homo quod memor es eius [Ps. 8:5] ... Wat is den mensche dat Ghy syns gedachtich zyt?...; Inc.: Beminde dochters in Christo. Demosthenes seyt, ghelyck verhaelt Stobeus...*

p. 262-382 (f. 137-204): TWEE PREKEN OVER HET RELIGIEUZE LEVEN, VOOR DE REFTERLEZING

Rubr.: *Hier volgen Twee Schoonen Sermoenen seer Nootelyck ende nut voor alle Religieuse persoenen, om allen Jaren Ten minsten Eens Inden Rester [sic] Gelesen Te worden; Thema: Vovete et Reddite Domino Deo vestro [Ps. 75:12] ... Geloeft Ende Betaelt den heere...; Inc.: Beminde dochters in Christo Jesu. Al ist saeke dat alle menschen veel...*⁷

p. 383-634 (f. 205-327): TWAALF PREKEN OVER HET GETIJDENGEBED

Rubr.: *Eenighe sermoenen op Den goddelycken Dienst Der Ghetyden. Het Eerste sermoen; Thema: Laudate dominum quoniam bonus est psalmus [Ps. 146:1] ... Loft den Heere want goet is den lofsanck...; Inc.: Beminde, de meesters van het gheestelyck leven geven ons eenighe gemeyne ende generale leeringhe...*

p. 635-738 (f. 328-376): VIJF PREKEN OVER HET *TE DEUM*

Rubriek: *Sommighe Sermoenen op den goddelycken Lofsanghe Te Deum Laudamus. Opschrift (zwart): Het eerste sermoen; Thema: Te deum laudamus; te dominum confitemur; U Godt loven wy; U Heere belyden wy; Inc. Beminde dochters in Christo Iesu, onse moeder de heylighe kercke sinckt desen lofsanck Te deum...; Expl. (rubriek): HET EINDE der Sermoenen Op Den Hemelschen lofsanck Te deum laudamus; Colofon: anno 1640 den 28 Juny*

⁵ *Catalogus librorum rariorum. Collecti ex variis bibliothecis in auctione publica veneunt*, Henri Godts, Brussel, 8 oktober 2013, nr. 272: Servatius Smets, *Sermoenen*.

⁶ De bladen zijn gepagineerd; de paginering bevat meerdere fouten.

⁷ Een curieuze rubriek vinden we bij een subsectie (p. 334) van preek 2 die begint op p. 308: *Houwelycke voorwaerde vanden Coninck der Coninghe Jesus Christus met Eene geestelycke maghet; inc. ... By desen openen instrument sy een iegelyck kennelyck dat int iaer ons heeren duysent sesse hondert ende sesendertich den 20 der maendt october, voor my Notaris, ende den ghetuyghen onderschreven gecompareert sijn...*

p. 739-838 (f. 377-426): TWEE PREKEN OVER SINT AGNES

Rubr.: *Hier beghint een seer schoon sermoon op de feestdach van de h. maghet ende martelaersse Agnes onse E. geminde patronersse. Het eerste poinct..., het tweede poinct;* **Thema:** *Thema. Diem festum sacratissime virginis celebremus...* [11 jan.]; **Inc.** (p. 740): *Beminde dochters in Christo Jesu, den h. Apostel paulus, schryvende totten Romeynen...*

[p. 839] (f. 427r): NOTITIE VAN DE VISITATOR OVER DE AUTEUR VAN DE PREKEN

[p. 841-848] (f. 428-431): INHOUDSOPGAVE

Rubr.: *De Tafel Van Desen Boeck Vande Rennisse [sic] sijns selfs;* **Colofon** (p. [848]): *Suster Chatarina De Flouwijn. ANNO 1641 DEN 28 Junii*

[p. 849] (f. 432r): NOTITIE

Notitie in zwart (p. 849), geschreven door Chatarina zelf, in aansluiting op de naam op de voorgaande bladzijde: *heeft dese sermoonen ghescreven om te leesen ende hare arme siele gedachtich te weesen*

De auteur: Servatius Smets

Wie is Servatius Smets? Een eerste, heel korte bio-bibliografische notitie vinden bij Nicolaus de Tombeur, historiograaf van de augustijnerorde.⁸ De bibliograaf die al iets uitvoeriger over Smets bericht, is bibliograaf Jan Frans Foppens in zijn *Bibliotheca belgica* uit 1739.⁹ Hij meldt dat Smets aanvankelijk seculier priester was, maar later toetrad tot de augustijnerorde. Hij was prior van zijn convent in Mechelen, maar de jaartallen noemt Foppens niet.¹⁰ Foppens vermeldt nadrukkelijk Smets' rol als biechtvader van de augustinessen van het klooster Thabor. Hij wordt geprezen om zijn zorg voor de zieken tijdens vier opeenvolgende pestepidemieën. Foppens vermeldt ook de Latijnse titels van zijn twee (in het Nederlands) gedrukte werken: *Praxis bene moriendi* en *Speculum ecclesiasticum, seu exercitia virtutum theologicarum*, en hij memoreert dat er, naast een *Explicatio regulae S. Augustini*, preken van Smets in handschriftelijke vorm bestonden: *Conciones MSS*. Vergelijkbare informatie vinden we ook in Ossinger.¹¹ En bijna een eeuw later vermeldt Lanteri nogmaals ongeveer hetzelfde.¹²

In de *Biographie nationale* wordt de uitgebreidste biografische schets van Smets gegeven.¹³ Smets werd omstreeks 1590 in de buurt van Luik geboren, maar groeide op en genoot zijn scholing in Mechelen, en was dus Nederlandstalig. Hij overleed op 6 maart 1676. In de *Biographie nationale* is een transcriptie opgenomen van de epitaaftekst op zijn graf in de kerk van zijn klooster. Deze verschaft bijkomende informatie door te melden dat Smets overleed *anno aetatis 86, sacerdotii 62, profess. 56*.¹⁴ Daaruit kan afgeleid worden dat hij in 1614 priester werd en in 1620 zijn professie als augustijner monnik deed. In 1627 werd hij gekozen tot biechtvader van het klooster Thabor en hij bleef dit tot zijn dood. Het is begrijpelijk dat hij een hechte relatie opbouwde met de gemeenschap die bijna vijftig jaar

⁸ Nicolaus de Tombeur, *Provincia Belgica ord. FF. Eremitarum S. P. N. Augustini olim dicta coloniensis, et inferioris Germaniae ejusdem origo, progressus, regimen, fundamentum, praerogativae, privilegiae, et incrementum...*, Leuven, Martinus van Overbeke, 1727, 116. Tombeur vermeldt slechts dat Smets prior en biechtvader was, en dat hij zorg verleende tijdens drie pestepidemieën.

⁹ Foppens werk is gebaseerd op dat van de vroegere bibliografen Valerius Andreas (1588-1655), Aubertus Miraeus (1573-1640) en Franciscus Sweertius (1567-1629), (die Smets natuurlijk nog niet kenden). Joannis Franciscus Foppens, *Bibliotheca Belgica, sive virorum in Belgio vita, scriptisque illustrium catalogus, librorumque nomenclatura...*, Brussel, Petrus Foppens, 1739; notitie over Smets in vol. 2, 1093.

¹⁰ Zie voor de

¹¹ Johann Felix Ossinger, *Bibliotheca Augustiniana*, Ingolstadt, Xaverius Craetz, 1768, 859.

¹² Joseph Lanteri, *Postrema saecula sex religionis augustiniana in quibus breviter recensentur illustiores viri augustinenses...*, vol. 3, Romae, Bernardus Morini, 1860, 109.

¹³ *Biographie nationale, publiée par l'Académie Royale des Sciences, de Lettres et des Beaux-Arts de Belgique*, vol. 22, Bruxelles, 1914-1920, kol. 821-823.

¹⁴ 'op 86-jarige leeftijd, toen hij 62 jaar priester was, en 56 jaar na zijn professie'.

lang aan zijn zorg was toevertrouwd, en de overgeleverde preken getuigen daarvan. Ten slotte vermeldt de *Biographie nationale* de Nederlandse titels van de gedrukte werken van Smets.¹⁵

Alleen uit een recent werk vernemen we expliciet dat Smets lid was van de orde der augustijnen-eremieten, dat het Smets' klooster was toegewijd aan Maria Magdalena, en dat hij prior was van 1646-1649.¹⁶

Meerdere bio-bibliografen wijzen op het bestaan van handschriftelijk overgeleverde preken van Smets, maar geen van hen noemt een bepaald handschrift. Dankzij het handschrift dat door het Ruusbroecgenootschap werd aangekocht, kwamen voor het eerst preken van Servatius Smets beschikbaar voor onderzoek.

Een tweede prekenhandschrift van Servatius Smets

Naast handschrift Ruusbroecgenootschap, Neerl. 38 blijkt er in ieder geval nog één handschrift met preken van Servatius Smets te zijn overgeleverd, te weten handschrift 42 van de Bibliothèque Jacques-Lacarrière in Auxerre.¹⁷ Het bevat volgens de *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France: Sermonen op den Pater noster ende Ave Maria, ghemaect door den eerwerdighen pater F. S. Smets*.¹⁸ De *Catalogue général* geeft volgende beknopte beschrijving van de codex.¹⁹

XVII siècle. Papier. 517 feuillets. 240 sur 190 millim. Ornementation très-riche, mais peu élégante; beaucoup de petites gravures de piété, découpées, coloriées à la main et collées dans le volume. Belle reliure, peut-être plus ancienne que le volume, en cuir estampé, avec fermoirs en cuivre ciselé; sur les plats, la Crucifixion. Ancien possesseur: Vaernewyck (Fonds Bastard.).

(fig. 3)

Vooralsnog is onduidelijk hoe een codex met Smets' preken in Auxerre kon belanden. In de bibliotheek van Auxerre maakt het handschrift met preken van Smets deel uit van het 'Fonds Bastard'²⁰; het is in dit fonds het enige Nederlandstalige handschrift (zoals het dat ook in de gehele handschriftencollectie van Auxerre is).

De beschrijving van de band doet meteen denken aan het handschrift in het Ruusbroecgenootschap.²¹ Bij het handschrift Neerl. 38 is het ook bepaald niet uitgesloten dat de band ouder is dan het boek. Neerl. 38 bezit eveneens messing sloten, en – het meest opvallende – het heeft afbeeldingen van de kruisiging op de platten (waarvan die op het achterplat is uitgesneden). Inmiddels is gebleken, na consultatie ter plaatse van het handschrift Auxerre, dat het inderdaad om een zeer gelijkaardige band gaat, waarbij vooral de identieke kruisigingsscene opvalt. (fig. 4)

¹⁵ Namelijk: .1. *De Christelycke Practycke (Bibliotheca Neerlandica Catholica Impressa (BCNI), 9061)*; .2. *Geestelyken spiegel of oefening der goddelyke deugden*, 1668 (BCNI, 12544).

¹⁶ Dirk Leyder, *Monasticon Augustinianum Belgicum (Bibliografische inleiding tot de Belgische kloostergeschiedenis vóór 1796 16)*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1998, 383-405. Voor een – weinig exact – overzicht van de geschiedenis van het klooster, zie ook J. Schoeffler, *Historische aanteekeningen rakende de kerken, de kloosters, de ambachten en andere stichten der stad Mechelen*, 3 vols., Mechelen, Verhavert-Buelens, 1886, vol. 2, 500-510.

¹⁷ *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France, Départements*, vol. 6, Paris, 1887, 24. Online te consulteren: <https://archive.org/stream/cataloguegnr061887fran#page/24/mode/2up>.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Het handschrift vormt een vreemde eend in de bijt van dit fonds; dit omvat immers documenten over het departement Yonne verzameld door Léon de Bastard d'Estang (1822-1860).

²¹ Hs. Ruusbroecgenootschap, beschrijving in cat. veiling Godts: 'Eigentijdse band: bruin kalfsleder op houten platten, rug met ribben, platten met blindgestempelde lijnenkaders, rolfileten en een centraal medaillon met voorstelling van de Calvarie, messing beslag van hoeken en sluitingen (1 hoek en beide sluitklampen ontbreken, onderste kapitaal ingescheurd en gelost, centraal medaillon op 2de plat weggesneden, verticale smalle strook leder ibidem ontbreekt, scharnieren gebroken, binnenzijde platten ontbloom...)'.

In vergelijking met Neerl. 38 heeft handschrift Auxerre als bijzonderheid dat het van talrijke ingeplakte etsen is voorzien, al dan niet verknipt. Deze curieuze verfraaiing werd vermoedelijk uitgevoerd door de kopiïste, Chatarina de Flouwijn. Op enkele plaatsen is het immers duidelijk dat de kopiïste bij de schrijfarbeid ruimte vrij liet om daar een plaatje in te plakken.

De vroegere bezitter ‘Vaernewijck’ bracht bijkomende decoratie aan. Op het dekblad voorin staat de naam ‘Vaernewijck’ vermeld in een lettertype dat ook voor de decoratie op talloze bladzijdes werd gebruikt. In de ondermarge bracht Vaernewijck versiering aan in de vorm van verschillende soorten grafische vormen. Hij lijkt daarvoor een aantal mallen te hebben gebruikt, aangezien dezelfde grafische vormen herhaaldelijk en op identieke wijze terugkeren.²² Daarnaast schreef Vaernewijck datzelfde merkwaardige lettertype talrijke spreuken in de ondermarge; voor de letters gebruikte hij opnieuw mallen die hij met inkt en/of verf invulde. (Fig. 5a en 5b) Op enig moment lijkt Vaernewijck de merkwaardige verfraaiing van de hand van Chatarina en van hemzelf in een soort advertentietekst te hebben aangeprezen. Op het dekblad voorin kleefde Vaernewijck twee rechthoekige papieren stroken, boven en onder een plaatje dat door Chatarina was ingeplakt. Op het onderste papieren strookje schreef hij: ‘met veele beeldekens’. (fig. 6) In 1847 kwam zijn collectie inderdaad onder de hamer, en het handschrift staat in de veilingcatalogus vermeld. Het is in zijn collectie een van de weinige handschriften, en een van de weinige met betrekking tot de lokale religieuze geschiedenis.²³ Het handschrift lijkt eerder toevallig deel uit te maken van Vaernewijck’s collectie.

Alleen al op basis van de catalogusbeschrijving bestond de hoop dat dit handschrift ook geschreven zou zijn door Chatarina de Flouwijn. Nadat een aantal foto’s uit Auxerre was ontvangen, bleek dat ook inderdaad het geval.²⁴ Chatarina plaatste haar naam op p. 517r: *Suster katharina de flowijn*. Daaronder staat een notitie in zwarte inkt: *heeft dese sermoonen ghescreven om te leesen ende hare arme siele gedachtich te weesen*. Een identieke notitie vinden we in handschrift Neerl. 38.

Als we de mededelingen in het handschrift zelf mogen geloven, werd het geschreven tussen 1637 en 1639. Het is onzeker of de vermelding van het jaar 1637 op fol. 13r met zekerheid betrekking heeft op de activiteit van de kopiïste; mogelijk is ook dat de datering – *1637 den .3. Januarus (!)* – verwijst naar de dag waarop de preek werd uitgesproken of voltooid. De datum waarop de codex werd afgesloten, lijkt wel zeker: op f. 517r staat: *ANNO 1639 die .20. junii*. (fig. 7)

Net zoals handschrift Neerl. 38 bevat het handschrift Auxerre uitsluitend thematisch geordende reeksen preken van Servatius Smets. In dit geval gaat het echter om slechts twee reeksen.

f. 1r-2r: BLANCO

f. 2v: DECORATIES DOOR VAERNEWICK

f. 3r: ‘TITELBLAD’

Rubr. (rood): *Seer / Godt vruchtighe ende / profijtelijcke sermonen op / (zwart) den Pater Noster ende Ave / Maria. Ghemaect door / den Eerwerdighen Pater F. S. / Smets. Religieus van d’orden / van St. Augustijn. Superior / ende E. pater vant clooster / van Thabor binnen Mechelen. / (rood) Anno 1639 die 20 iunii*

f. 3v: TWEE UITSNEDES UIT PRENTEN, MET DAAROMHEEN GESCHILDERDE DECORATIE

f. 4r-418v: EENENVIJFTIG PREKEN OVER *HET ONZE VADER*

²² Eerder kwamen Henri Installé en Willy van de Vijver, opeenvolgende conservatoren van het Stadsarchief in Mechelen, tot hetzelfde vermoeden.

²³ Mechelen, Stadsarchief, *Catalogue d'une riche et nombreuse collection des livres et gravures formant la bibliothèque renommée de messire Albert Philippe Charles Vicomte De Vaernewijck*, 1847, 6, nr. 96: ‘Godvruchtige sermoenen op den pater-noster zeer schoon geschreven door G. Smets (!) in ’t jaer 1639 met mignatuers (!) in-4. Très-ancienne reliure’.

²⁴ Mijn dank aan mevrouw Corinne Knockaert van de Bibliothèque Jacques-Lacarrière in Auxerre, voor het beschikbaar stellen van deze serie foto’s. Inmiddels heb ik op 27 en 28 juli 2017 foto’s gemaakt van het gehele handschrift.

Rubr.: *Eenighe Sermoenen Gepreect op den Pater Noster door Onsen Eerwerdighen Pater P.F.S.S. Van D'orden / van St. Augustijn. ende Pater Thabor binnen Mechelen;* **Opschrift** (zwart): *Het eerste sermoon*²⁵; **Inc:** *Dierste point houdt in hoe dat het gebedt Des Heeren onder alle de gebeden Is het Excellentste.*

f. 419r-509v: ACHT PREKEN OVER HET AVE MARIA

Rubr.: *Hier Volghen Sommighen Sermoenen Op de Engelsche Groetenisse;* **Inc:** *Ave Maria gratia plena etc;* **Opschrift** (rood): *Het Ierste Sermoen Op de Ingelsche Groetenisse;* **Thema:** *Ave Maria gratia plena Dominus tecum. Weest gegroet Maria vol van gratie. Den Heere is met u, Luce cap. 1;* **Inc.:** *Eenich poinct Besluytende De Weerdicheyt vander Ingelsche Groetenisse*

f. 510r: NOTITIE VAN DE VISITATOR OVER DE AUTEUR VAN DE PREKEN

f. 510v-511v: BLANCO

f. 512r-517r: INHOUDSOPGAVE

Rubr.: *De Tafel Van Desen Boeck / het Eerste Sermoen / Van den Pater Noster;* **Colofon** (f. 517r): *ANNO / 1639 Die 28 iunii / Suster Katarina / De Flowwijn. / heeft dese sermoenen ghescreven om te / leesen ende hare arme siele gedachtich / te weesen*

f. 517v-518v: BLANCO

Gedrukte werken

Behalve de hierboven beschreven twee handschriften zijn van Servatius Smets ook enkele gedrukte werkjes bekend. Het eerste werk dat van hem verscheen is *De Christelycke Practycke. Besluytende een corte ende profytelycke maniere, om wel ende Salichlyck te sterven*.²⁶ Het boek werd in 1637 in Mechelen bij Hendrick Jaye gedrukt.²⁷ De titelpagina is niet expliciet over de identiteit van de auteur: *Ghemaect door P. F. S. S., Religieus van d'Orden van S. Augustyn. Ende P. vant Clooster van Thabor binnen Mechelen*. Dat anonimaat wordt echter opgeheven in de ondertekening van de opdrachtbrief door *fr. Servatius Smets*. Twee approbaties (goedkeuringen) zijn aan deze druk gehecht. De eerste is van *Alexander vander Laen, Canonicus et archi-presbyter Mechliniensis Librorum Censor* (f. [4r]), verleend op 2 mei 1636. Deze wordt gevolgd door een approbatie van Petrus Damasus de Coninck, namens de orde van augustijnere eremieten (f. [4v]).

De STCV noemt twee verwante, later verschenen titels. Vooreerst *De tweede christelycke practycke*, met dezelfde ondertitel als hierboven vermeld.²⁸ Dit boek werd gedrukt bij Hieronymus Verdussen in Antwerpen in 1644.²⁹ Het bevat dezelfde approbaties als de druk van 1636. In deze druk komt echter geen opdrachtbrief voor. Voor het overige is de inhoud grotendeels gelijk aan de druk van 1637. (fig. 8)

Daarnaast wordt een druk genoemd waarvan de verhouding tot de andere drukken vragen oproept. Dit werk is getiteld *Twee christelycke practycken*, en werd eveneens gedrukt bij Verdussen in hetzelfde jaar 1644.³⁰ Het werkje is echter veel minder omvangrijk en de ondertitel wijkt ook nadrukkelijk af van de voornoemde drukken: *De eerste is besluytende het ghene dat den Christen mensch moet weten ende doen om sijn leven wel over te brengen ende om salich te worden*.³¹ Het opent met een opdracht aan Maria Teresia van Caeteren *doende haer professie in het Clooster van Sinte Salvator ghenaeemt Thabor binnen Mechelen den .1. Augusti*. Vooralsnog is onduidelijk om welk jaar zij dat deed. Uit de opdracht spreekt een grote verbondenheid van Smets met de gemeenschap van Thabor in het algemeen, en natuurlijk met de zuster tot wie hij zich in het bijzonder richt:

²⁵ Na het woord *sermoon* is een grotendeels onleesbare regel doorgestreept en weggekrast.

²⁶ π⁶ A-O¹² p⁶; [1], [1 blank], [10], 343, [5] p. (Gegevens ontleend aan de *Short Title Catalogus Vlaanderen (STCV)*).

²⁷ Exemplaar Stadsarchief Mechelen, M1511(a). Cf. *BCNI*, 9061. De *STCV* vermeldt alleen het exemplaar Mechelen; er is ook een exemplaar in de Koninklijke bibliotheek van Brussel: signatuur II 82.051.

²⁸ Exemplaar Universiteitsbibliotheek Gent.

²⁹ +⁴ A-N¹² O⁴ (O4 blank); [8], 312, [6], [2 blank] p. (Gegevens ontleend aan *STCV*).

³⁰ π⁶ Q⁶ O⁶ P-R¹²; [12], 407 [= 83], [1] p. (Gegevens ontleend aan *STCV*).

³¹ Exemplaar Universiteitsbibliotheek Gent. Samengebonden met het exemplaar van *De tweede christelycke practycke*.

Maria-Teresia, volgt de deughden van dese hemelsche duyve, op dat ghy stervende mooght als eene suyvere duyve van desen aertschen, tot den hemelschen Bergh Thabor gheraecken; ende hooren dese lieffelycke stemme uws bruydegoms: *comt suster van den Bergh Thabor tot de bruyloft des Lams: comt tot de croone der glorie*: dit is dat ick u wensche, ende all uwe lieve mede-ghesusters van Thabor.

Vreemd genoeg heet deze uitgave een ‘vierde druk’ te zijn. Als dat zo is, dan bestaat er van de eerste drie drukken geen spoor. Een groot verschil met de andere twee werken (*De Christelycke Practycke* en *De tweede christelycke practycke*) is dat het boekje slechts 83 bladzijden bevat. Deze bladzijden zijn bovendien merkwaardige genummerd p. 1-12, p. 337- 407. De vreemde samenstelling van het boekje is moeilijk te verklaren.

In *Bibliotheca Catholica Neerlandica Impressa* wordt nog een druk vermeld waarvan geen exemplaar bekend is: *Geestelyken spiegel of oefening der goddelycke deugden*.³² Dit is het werk dat de eerdere bibliografen aanduiden met de Latijnse titel *Speculum ecclesiasticum, seu exercitia virtutum theologiarum*.

Tussen handschrift en druk: Alexander Vanderlaen

Het werk van Servatius Smets is voornamelijk overgeleverd in handschrift, in een tijd dat handgeschreven boeken puur kwantitatief allang waren gemarginaliseerd. De overgeleverde handschriften bevatten evenwel notities die het handgeschreven werk verbinden met de mogelijkheid tot verdere verspreiding die de drukpers biedt.

Op [p. 839], op het laatste blad van het laatste katern met preken in handschrift Neerl. 38, bevindt zich een korte notitie, in een vlotte schrijfhand. Deze is geschreven en ondertekend door Alexander Vanderlaen, de ‘visitator van de boeken’. Hij schreef de notitie ruim een jaar nadat Chatarina de Flouwijn haar schrijfarbeid voltooide. Hij identificeert Servatius Smets als auteur van al de preken in het handschrift:

Dese sermoenen gemaect by den eerw. Pater Servatius Smets supprior van het clooster van de Augustijnen binnen Mechelen ende Pater van het clooster van Thabor sullen seer profytelyck gelesen worden van allen die trachten tot de volmaectheyt, gegeven den 24 november 1642. Alexander Vanderlaen, visitator vanden boecken.

In zijn functie als ‘visitator vanden boecken’ geeft Vanderlaen aan dat de preken heel geschikt zijn om te worden gelezen. Wat is de bedoeling van deze notitie, en wat houdt de functie ‘visitator van de boeken’ eigenlijk in? Gelukkig zijn er talrijke sporen van de activiteiten van Vanderlaen.³³ Het handschrift in Auxerre verschaft bijkomende informatie. Ook daar hechtte Vanderlaen in een eigenhandige notitie zijn goedkeuring aan de preken, maar hij voegde er een ‘permis d’imprimer’ aan toe. Hij schrijft (f. 510r):

... profytelycke syn gescreven door den eerw. Pater Servatius Smets, ... pater augustijn van Mechelen en biechtvader van het clooster van Tabor, dese sermoenen opden pater noster ende Ave maria, de welck ... tot dienste van alle christene menschen seer wel ende profytelycke gedruet moghen worden.

Hij ondertekent met: ... *den 2 maert 1641, Alexander vander Laen Canonicus ende lantdeken van Mechelen visitateur van de boeken.*

³² BCNI, 12544.

³³ Vanderlaen was aartspriester van het diocees Mechelen, en overleed in 1649; zie Joannes Franciscus Van de Velde, *Synopsis monumentorum collectionis proxime edendae conciliorum omnium Archiepiscopatus Mechliniensis. ..., ab anno 1559. ad an. 1802 ... Cum indicibus pluribus et notis*, vol. 2, Gent, Poelman, 1821, 317.

Waarschijnlijk is de impliciete betekenis van de notitie in het prekenhandschrift van het Ruusbroecgenootschap dat ook deze preken als geschikt voor druk werden beoordeeld. In zeventiende-eeuwse context ligt het immers voor de hand dat teksten voor verdere verspreiding ter perse worden gelegd, in plaats van dat ze in handschrift worden vermenigvuldigd. Een mogelijke implicatie is verder dat de auteur zelf om een dergelijke goedkeuring van de visitator, een ‘imprimatur’ derhalve, heeft gevraagd, omdat die een noodzakelijke voorwaarde was om een tekst te laten drukken.

Een voorbeeld van een formele, gedrukte versie van een goedkeuring door Vanderlaen treffen we onder meer aan in een werk van Iudocus a Castro, getiteld *Decachordum morale de decem virtutibus immaculatae virginis*, Antwerpen, Ex officina plantiniana B. Moreti, 1635. Hier heet Vanderlaen *librorum censor*;³⁴ elders wordt hij ook nog aangeduid als *Boeck-keurder*.³⁵ De term ‘visitator vanden boecken’ lijkt dus een minder gebruikelijke aanduiding voor dezelfde functie van het beoordelen van de inhoud van boeken of handschriften.

HET KLOOSTER: THABOR BINNEN MECHELEN

De stichting van het klooster Thabor kwam tot stand onder impuls van Joannes De Leeu, pensionaris van de stad Mechelen, samen met enkele burgers van de stad. Op verzoek van De Leeu en deze burgers kwam de priester en theoloog Johannes Pupper van Goch met dertien zusters vanuit Sluis naar Mechelen om daar een klooster van reguliere kanunnikessen van Sint Augustinus te stichten.³⁶ In 1459 namen zij hun intrek in een verblijf buiten de stadsmuren dat Joannes de Leeu voor hen had aangekocht. Lange tijd bestond er twijfel over de vraag of Pupper al dan niet was voortgekomen uit de Moderne Devotie.³⁷ Post meende aannemelijk te hebben gemaakt dat de verbinding tussen Pupper en de Moderne Devotie geheel gebaseerd was op onjuiste aannames, zonder enige feitelijke basis. Later werd echter bewijs gevonden dat Pupper ooit in het fraterhuis in Amersfoort woonde.³⁸ Het is zeer waarschijnlijk dat hij korte tijd rector was van het fraterhuis in Gouda (waar hij na diverse problemen vertrok), en het is zeker dat hij enige tijd rector was in Sluis; ‘In 1459 vestigde hij zich in Mechelen, waar hij het augustinessenklooster Thabor stichtte, een klooster met een strenge clausuur, dat hij bleef leiden tot zijn dood op 8 maart 1475’.³⁹

³⁴ F. ****3: *Approbatio censoris*, ondertekend met: *Alexander Vander Laen, S.T.L. Canonicus & Archipr. Mechliniensis Librorum censor*.

³⁵ Petrus Sire, *Hanswyck ende het wonderdadigh beeldt van de alder-heylighste Maget*, Dendermonde, Ducaju, 1738, 212. De verleende approbatie dateert van 1634.

³⁶ Het meest uitgebreide verslag van de stichting is te vinden in *Monasticon Belge*, U. Berlière e.a. (ed.), vol. VIII,2 (1993), *Province d'Anvers*, 581-589, in het bijzonder 583-585. Zie ook R. Van Den Eynde; J.F. Cuypers D'Alsingen, *Provincie, Stad, Ende District Van Mechelen ...*, dl. 2, Brussel, Jorez, 1772, 176-178; hier wordt ten onrechte gesteld dat Pupper met dertien religieuze vrouwen uit Kleef naar Mechelen kwam. Cf. C. van de Wiel, ‘Kloosterzusters in het aartsbisdom Mechelen’, *Ons Geestelijk Erf* 46 (1972), 278-344, in het bijzonder 312-318. Samenvattend over Thabor, maar met een grote onjuistheid: H. Installé, ‘De reguliere kanunnikessen van Sint-Augustinus van de congregatie van Windesheim in hun klooster Thabor’, in H. Installé e.a., *Historische stedenatlas van België. Mechelen, II (Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen 100)*, (1996), 90-92. Het klooster Thabor is echter nooit aangesloten geweest bij de congregatie van Windesheim, waarmee de titel van Installés korte bijdrage de lezer op een dwaalspoor brengt. Een belangrijke, onuitgegeven bron voor de geschiedenis van Thabor vormt de kroniek door Jeanne Cuvelier, Mechelen, Stadsarchief; zie P.J. van Doren en V. Hermans, *Inventaire des archives de la Ville de Malines*, Malines, 1895, 171, nr. VII

³⁷ Over Pupper bericht uitvoerig R.R. Post, *The Modern Devotion. Confrontation with Reformation and Humanism (Studies in Medieval and Reformation Thought 3)*, Leiden, 1968, 470-476; zie ook R.R. Post, ‘Johann Pupper van Goch’, in *Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis*, N.S. 47 (1965-1966), 91-97.

³⁸ Peter Nissen, ‘Johannes Pupper van Goch’, in Geurts, A.J. (red.), *Moderne Devotie. Figuren en facetten. Tentoonstelling ter herdenking van het sterfjaar van Geert Grote 1384-1984*, Catalogus, Nijmegen, 1984, nr. 127, 339-343; C.A. van Kalveen, ‘Johan Pupper van Goch en de Broeders des Gemenen Levens’, in *Archief voor de Katholieke Kerk in Nederland* 20 (1978), 103-113.

³⁹ De medestichter Johannes Pupper was een religieuze vernieuwer die wel wordt beschouwd als een voorloper van de reformatie. Het is de vraag of dat terecht is, maar het is inderdaad wel zo hij zich met theologische

Het klooster dat Pupper stichtte, was toegewijd aan Augustinus en aan Agnes.⁴⁰ De stichting floreerde maar in 1572 werd het klooster door de Geuzen in brand gestoken en grotendeels vernietigd. In 1573 namen de zusters de herbouw ter hand, maar in 1578 werd het klooster door de Geuzen volledig verwoest. De zusters namen nu hun toevlucht in de stad in een huis aan de Melaan, maar werden er in 1580 opnieuw verjaagd. Vanaf 1585 keerden de zusters terug naar het huis waaruit ze waren verdreven. Eindelijk kon de geleidelijke uitbouw van een klooster beginnen. In 1617 begon de bouw van de kerk, die in 1618 werd voltooid. De kerk werd gewijd aan Salvator op de berg Thabor (wat verklaart dat het klooster ook wel Salvator-klooster wordt genoemd). Patrones was nog steeds Sint-Agnes.

Uit het klooster Thabor waren zonder de bovenvermelde aanvullingen negen handschriften bekend.⁴¹ Geen daarvan dateert evenwel uit de zeventiende eeuw, en de handschriften met preken van Smets, alsmede het handschrift uit bezit van Chatarina de Flouwijn, vormen dus een geheel nieuwe ingang tot het religieuze leven in Thabor in de zeventiende eeuw.

DE KOPIIESTE/BEZITSTER: CHATARINA DE FLOUWIJN

In de archieven van Mechelen vinden we niet alleen feitelijke informatie over Chatarina de Flouwijn, de kopiïste van Neerl. 38 en de bezitster van Neerl. 36, maar ook mededelingen over de manier waarop ze haar kloosterbestaan beleefde.

De belangrijkste feitelijke mededeling over Chatarina staat opgetekend in het obituarium van Thabor: *Suster catharina de flouwijn sterf anno domini 1657 den 11 december, out 81 jaer, gheprofessit 59 iaer.*⁴² Dit obituarium werd in een eerste versie geschreven door Josine van Horrioen in 1542, maar het bevat gelukkig vele aanvullingen van later datum. We stellen dus vast dat Catharina de Flouwijn werd geboren in 1576, haar professie deed in 1598, en stierf in 1657.

Middelspraecke

Chatarina de Flouwijn bezat persoonlijk ten minste één handschrift.⁴³ Die codex van gering formaat bevat één enkele tekst, de mystieke dialoog *Middelspraecke tusschen de Godtsoeckende Siele ende den rustwysenden Leeraer*. Het handschrift werd, zoals gezegd, in 2012 door het Ruusbroecgenootschap uit privébezit verworven. Het karakter van de dialoog *Middelspraecke* is onmiskenbaar anders dan dat van de sermoenen van Smets die door Chatarina werden gekopieerd. Terwijl de preken catechetisch van aard zijn en handelen over basale onderwerpen die voor iedere kloosterling van belang zijn, is *Middelspraecke* nadrukkelijk en uitsluitend mystagogisch. *Middelspraecke* wijst de weg naar een type mystiek dat niet voor iedere devote ziel toegankelijk is, en waar ook lang niet iedereen naar op zoek is. De dialoog ontvouwt zich in twee delen: in het eerste deel wordt de ziel geleerd hoe zij God moet zoeken. Het doel is radicaal: ‘God alleen, eenvoudig en puur, zonder daarbij iets anders na te streven.’⁴⁴ Het tweede deel beoogt de ziel te leren hoe God gevonden kan worden. Hier moet de ziel ‘ophouden met werken en met bestaan, en zij moet sterven, om stervend te leven.’⁴⁵ Bij de nadruk die ligt op stil-zijn en niet-handelen, ligt het gevaar van quiëtisme op de loer. Om die reden werd dit soort mystiek door kerkelijke autoriteiten met argwaan bekeken.

problemen bezig hield die ook bij de reformatoren in het brandpunt van de belangstelling stonden. Zijn opvatting over genade, bijvoorbeeld, was dat alleen het geloof een mogelijkheid tot gelukzaligheid bood. Zie Nissen, ‘Johannes Pupper van Goch’, 340.

⁴⁰ *Provincie, Stad, Ende District Van Mechelen*, 176-178.

⁴¹ Vermeld in de *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* (<http://www.bibliotheek.leidenuniv.nl/bijzondere-collecties/handschriftenarchievenbrieven/bnm.html#database>).

⁴² Mechelen, Stadsarchief, Hs. Q Couvent Thabor, nr 1, Safe 2.0.

⁴³ Zie noot 1 en 2.

⁴⁴ Kees Schepers, *Middelspraecke*, 78: *Godt alleen, simpel ende puere, sonder iet meer daer by te begrypen*.

⁴⁵ Kees Schepers, *Middelspraecke*, 99: *ontwercken, ontworden ende sterven, om stervende te leven*

Visitatieverslagen

De interessantste bron over de wijze waarop Chatarina haar kloosterleven beleefde, vormen echter de overgeleverde visitatieverslagen die zich in het aartsbisschoppelijk archief in Mechelen bevinden. Sinds het Concilie van Trente was het verplicht gesteld dat een religieuze gemeenschap elke vier jaar werd gevisiteerd – dat wil zeggen dat er onderzoek werd gedaan naar de feitelijke gang van zaken in een klooster. Precies van de periode waarin Chatarina als zuster in Thabor verbleef, zijn er uitgebreide visitatieverslagen overgeleverd.

Het verslag van verschillende visitaties in Thabor levert opmerkelijke en uitvoerige informatie over Chatarina op. In de verslagen van 1600 en 1604 is telkens een reeks van opmerkingen – in feite klachten – van Chatarina opgenomen.⁴⁶ Het visitatieverslag uit 1600, opgesteld in het Latijn, bevat nog slechts een beperkt aantal gegevens over Chatarina's beleving van het kloosterleven. Zij wordt voorgesteld als *Soror Catharina de Fluweyn, professa sesquiannum* ('Zuster Chatarina de Flouwijn, geprofest sinds anderhalf jaar'). Ondanks het feit dat Chatarina betrekkelijk kort geleden haar professie had gedaan, brengt zij haar krachtige opinies onbeschoemd naar voren. Ze meldt onder meer dat er te weinig stilte is op de slaapzaal, iets waar ze vier jaar later weer over zal klagen.⁴⁷ Ook klaagt ze over de onderpriorin; ook een klacht die vier jaar later wordt herhaald.⁴⁸ De vermelding van haar klachten maakt duidelijk dat zij het kloosterleven heel serieus nam. **Fig. 9**

In het verslag van 1604 vinden we een uitgebreide Nederlandstalige lijst van elf klachten van Chatarina. De klachten hebben betrekking op bedreigingen voor en aantastingen van het religieuze leven in Thabor. Haar eerste klacht luidt: ... *dat die leste charta naulicx dryemael gelesen es gewesen. Ende dat die Mater dit laet gesciden duer quade raet, ende seet tot die susteren: 'Houdt ghy lueden u te vreden.'*⁴⁹ Dezelfde klacht wordt overigens ook geuit door een andere zuster: *Suster Paula van Goeme seedt dat die leste ordinantie van tyt aff datse gemaect is niet eens offt twemael gelesen is gewesen.*⁵⁰ Klacht 3 heeft betrekking op de onderpriorin: *Item dat suppriorinne die mater ophist teghen den pater ende die susters.*⁵¹ Dit leidt tot allerlei verstoringen in de kloostergemeenschap. Chatarina dringt dan ook aan op vervanging van de onderpriorin.⁵² Dat de verhoudingen binnen de gemeenschap behoorlijk verstoord waren, blijkt ook uit een observatie van zuster Paulyntken in 1604:

Item dat tussen den pater ende mater sulcke correspondentie ende vrede niet en is als wel behoiren zoude. Die reede is dat pater in zyn sermoenen preeckt puntkens die der mater niet en believen, wilken dat hy eerstmael soude behoiren met haer consulteren. Mer want die pater sulcx niet en doet, soe beveelt die mater int capittel tenenmael contrarie ... alzoec dat die susteren niet en weten wat doen offt laten.⁵³

De kloostertucht en -vrede is blijkbaar ver te zoeken, zoals ook moge blijken uit Chatarina's vijfde klacht: *Dat tgeheel convent geropen wordt om inden saele bye waerlicke personen maeltyt te houden,*

⁴⁶ Beide visitatieverslagen in: Aartsbisschoppelijk archief, archief Thabor, map 4.

⁴⁷ *parum silentii in dormitorio* ('er is weinig stilte in het dormitorium').

⁴⁸ *Videtur ille suppriorissa minus reverens erga matrem* ('de onderpriorin lijkt weinig respectvol te zijn ten aanzien van de mater').

⁴⁹ '[Chatarina] zegt dat het laatste charter amper drie keer is voorgelezen. En de mater laat dit gebeuren ten gevolge van slecht advies, en ze zegt tegen de zusters "maak je niet druk"'.

⁵⁰ 'zuster Paula van Goeme, zegt dat de laatste regel vanaf het moment dat ze is opgesteld niet een- of tweemaal gelezen is'.

⁵¹ 'evenzo dat de onderpriorin de mater ophitst tegen de pater en de zusters'.

⁵² *Seedt oick datter veranderinghe van noodes is ende dat die suppriorinne behoorde affgestelt te worden; 'ze zegt ook dat verandering nodig is, en dat de onderpriorin afgezet dient te worden'.*

⁵³ 'evenzo dat tussen de pater en de mater niet de overeenstemming en vrede bestaat die wenselijk zou zijn; de reden is dat de pater in zijn sermoenen punten bespreekt die de mater niet bevallen, en waarover hij haar eerst zou moeten consulteren. Maar omdat de pater dat niet doet, daarom beveelt de mater in het kapittel iets anders, zodat de zusters niet weten wat ze moeten doen of laten'.

*te singhen ende te dansschen.*⁵⁴ Een curieuze verzuchting is klacht 7: *Vreest dat hun die laet daghen wel mochten affgenomen worden.*⁵⁵ Ten slotte, klacht 10 geeft andermaal aan dat Chatarina al het zinnelijke en wereldse buiten de deur wenste te houden: *Datmen niet en behoirt spigelen te hebben, dwelck int clooster zeer gemeyn geworden is.*⁵⁶

In meerdere klachten uit Chatarina haar ergernis over haar medezusters Cornelia en Magdalena, die een belangrijke mate verantwoordelijk lijken te zijn voor inbreuken op de goede orde. Vermoedelijk waren deze beide zusters niet vanwege hun diep-beleefde religiositeit in het klooster ingetreden. Ik citeer enkele klachten waarin Chatarina nadrukkelijk kritiek levert op hen beiden. Klacht 2: *Item dat Suster Cornelia altyt spraeck houdt met die buyten lueden int bicht huys, ende meent wel dat zy daer eedt ende drinckt met haeren vrint diet al aen brinckt, niet willende heysschen van die kelderesse.*⁵⁷ Klacht 8: *Item beclaecht datmen opt werck wel mach weerlicke dinghen seggen ende tracteren, ende datter nymant tegen segghen en mach; mer soe ymant yet godtlyx wille segghen, terstont wordt daer teghen gesproken van Magdalenen ende Cornelien ende varen daer teghen.*⁵⁸ Chatarina's verlangen naar een oprecht religieus leven en haar irritatie over de twee zusters komen samen in haar klacht nummer 9: *Dat inden dormeter solde silentium gehouden worden, besonder van Magdalenen ende Cornelien, die altyt by een zyn in een camer.*⁵⁹

Klachten over Cornelia en Magdalena worden gedeeld door enkele andere zusters, en komen dus niet voort uit niet uit een persoonlijke antipathie van Chatarina. Suster Elizabeth Sgrauwen *claegt over die geduringhe kaerscap van Suster Magdalena ende Cornelien.*⁶⁰ Maria Butkens *seedt dat Magdalena ende Cornelia moeten altijd in alles d'overhand hebben, al zoude den anderen thert breken.*⁶¹

Ook de mater wijst in 1604 op het aanstootgevende gedrag van de twee, en zegt dat Magdalena ende Cornelia hun *oude kaersap niet en laten, want tzamen wesende in de camer, somtyts met open duere somtyts gesloten. Inden reeffter oick altyt bye malcanderen.*⁶²

In een visitatieverslag uit 1637 dringt Chatarina nogmaals op vervanging van de onderpriorin aan; het verslag maakt niet duidelijk of het nog steeds over dezelfde persoon gaat: *Soror Catharina Flouwijn indicat expedire mutationem suppriorisse.*⁶³ In 1640, ten slotte, vindt een verkiezing voor een nieuwe onderpriorin plaats. In het overzicht van de uitgebrachte stemmen staat bij Chatarina een toelichting voor haar keuze – iets wat bij de meeste andere zusters ontbreekt – en deze luidt: [zij (Susanna de Brauwer)] *onderhoudt wel de regel ende [is] seer vurig totter dienst Godts.* Deze motivatie karakteriseert Chatarina's ernst en toewijding.

⁵⁴ 'Dat het gehele convent wordt bijeengeroepen om in de zaal met wereldlijke mensen te dineren, om te zingen en te dansen'.

⁵⁵ 'Ze vreest dat hun de dagen voor een aderlating ontnomen zullen worden'. In kloosters werd aderlating als regel toegepast. Men meende dat verzwakking de zinnelijke verlangens hielp beteugelen en de ascese zou bevorderen. Overigens ging het er op de dag van de aderlating in de meeste kloosters ook iets feestelijker aan toe.

⁵⁶ 'dat men geen spiegels behoort te hebben, die in het klooster zeer algemeen zijn geworden'.

⁵⁷ 'Dat zuster Cornelia altijd in het biechthuis praat met mensen van buiten, en zij (d.w.z. Chatarina) denkt wel dat zij daar eet en drinkt met haar vriend, die alles meebrengt, omdat ze het niet willen vragen aan de keldermeesteres'.

⁵⁸ 'Ook klaagt ze erover dat men tijdens het werk wel over wereldlijke zaken mag spreken en uitweiden, en dat niemand daar iets van zeggen mag, maar zodra iemand iets over God wil zeggen, dan wordt daar onmiddellijk tegen geprotesteerd door Magdalena en Cornelia, en zij zetten een grote mond op'.

⁵⁹ 'Dat men in de slaapzaal altijd de stilte moet respecteren, en dat geldt in het bijzonder voor Magdalena en Cornelia, die altijd samen zijn in één kamer'.

⁶⁰ 'klaagt over de voortdurende intieme vriendschap tussen zuster Magdalena en Cornelia'.

⁶¹ 'zegt dat Magdalena en Cornelia altijd in alles de baas moeten spelen, ook al zouden ze daarmee het hart van anderen breken'.

⁶² 'dat Magdalena en Cornelia hun vroegere bijzondere vriendschap niet op willen geven; ze zijn altijd samen in hun kamer, soms met de deur open, soms met de deur dicht. In de refter zijn ze ook altijd samen'.

⁶³ 'Zuster Chatarina Flouwijn geeft aan dat het goed zou zijn om de onderpriorin te vervangen'.

SAMENVATTEND

Het corpus van handschriften, gedrukte werken en archiefstukken dat in dit artikel is bijeengebracht, maakt ons in de eerste plaats bekend met de boek- en tekstproductie van zuster Chatarina de Flouwijn en haar biechtvader Servatius Smets, maar langs die weg krijgen we tevens enig zicht op de religieuze identiteit van twee personen in het klooster Thabor in Mechelen in de eerste helft van de zeventiende eeuw. Via dit corpus vangen we tevens een glimp op van het religieuze leven ten tijde van Chatarina en Servatius, en in het bijzonder op de beleving van Chatarina van haar kloosterlijk bestaan.

Een kloosterlinge kan de meest belangwekkende teksten tot haar beschikking hebben gehad, of – zoals in het geval van Chatarina – zelf teksten hebben afgeschreven, toch weten we pas wat deze voor haar hebben betekend, wanneer we haar beleving van het religieuze leven kennen. Om die reden vormen de mededelingen over Chatarina in de visitatieverslagen de beste ingang tot haar leven. Het blijkt dat zij zich met grote ernst aan het religieuze leven wijdde en actief probeerde om verstoringen uit de weg te ruimen. Problemen waren er genoeg: zichtbaar waren de relaties tussen alle gezaghebbende personen in het klooster bijzonder slecht – ook mededelingen van andere zusters in de visitatieverslagen duiden daarop. De gewenste sfeer in het klooster werd bovendien aangetast door de omgang met wereldlijke personen, door wereldse activiteiten zoals zang en dans, en in het bijzonder door het hardnekkig recalcitrante duo Margareta en Cornelia. Gezien Chatarina's ernst is het goed mogelijk dat ze de prekenhandschriften die ze afschreef, ook inderdaad met belangstelling las. Uit het feit dat de mystieke dialoog *Middelspraecke* in haar bezit was, mogen we misschien voorzichtig besluiten dat zij ten minste sympathiek stond tegenover het mystieke leven waarvoor *Middelspraecke* de mystagogische instructie leverde.

Servatius Smets, van zijn kant, deed zijn best om de juiste beleving van het religieuze leven te stimuleren door aan de zusters zeer uitgebreide preken over aspecten van het kloosterlijke leven te verschaffen. Deze preken verdienen een afzonderlijke, uitgebreide studie. In het handschrift, nu in het bezit van het Ruusbroecgenootschap, heeft hij aandacht voor innerlijkheid, door middel van een lange reeks preken over zelfkennis, en voor kloosterlijke plichten en gewoontes, zoals refterlezing en getijdengebed. In het handschrift in Auxerre bespreekt hij zeer uitvoerig de betekenis van het *Onze Vader* en het *Ave Maria*, de meest basale gebedsteksten met een dominante rol in het gebedsleven van de zusters. Uit de visitatieverslagen weten we dat hij tegelijkertijd een conflictueuze relatie had met de mater van het klooster.

In de context van een klooster vol persoonlijke en institutionele conflicten zetten Chatarina de Flouwijn en Servatius Smets zich in om het religieuze klimaat in Thabor naar een hoger niveau te tillen, enerzijds door hardnekkig problemen aan de kaak te stellen, en anderzijds door inspirerende teksten te schrijven of te kopiëren.

LITERATUUR

- Biographie nationale, publiée par l'Académie Royale des Sciences, de Lettres et des Beaux-Arts de Belgique*, vol. 22, Bruxelles, 1914-1920, kol. 821-823.
- Catalogue d'une riche et nombreuse collection des livres et gravures formant la bibliothèque renommée de messire Albert Philippe Charles Vicomte De Vaernewijck*, 1847.
- Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France, Départements*, vol. 6, Paris, 1887.
- Catalogue librorum rariorum. Collecti ex variis bibliothecis in auctione publica veneunt*, veilingcatalogus Henri Godts, Brussel, 8 oktober 2013.
- Foppens, Joannis Franciscus, *Bibliotheca Belgica, sive virorum in Belgio vita, scriptisque illustrium catalogus, librorumque nomenclatura...*, Brussel, Petrus Foppens, 1739.
- Installé, H., 'De reguliere kanunnikessen van Sint-Augustinus van de congregatie van Windesheim in hun klooster Thabor', in H. Installé e.a., *Historische stedenatlas van België. Mechelen, II (Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen 100)*, (1996), 90-92.
- Joseph Lanteri, *Postrema saecula sex religionis augustiniana in quibus breviter recensentur illustriores viri augustinenses...*, vol. 3, Romae, Bernardus Morini, 1860.
- Monasticon Belge*, U. Berlière e.a. (ed.), vol. VIII,2 (1993), *Province d'Anvers*.

- Nissen, Peter, 'Johannes Pupper van Goch', in Geurts, A.J. (red.), *Moderne Devotie. Figuren en facetten. Tentoonstelling ter herdenking van het sterfjaar van Geert Grote 1384-1984*, catalogus, Nijmegen, 1984.
- Leyder, Dirk, *Monasticon Augustinianum Belgicum (Bibliografische inleiding tot de Belgische kloostergeschiedenis vóór 1796 16)*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1998.
- Ossinger, Johann Felix, *Bibliotheca Augustiniana*, Ingolstadt, Xaverius Craetz, 1768.
- Post, R.R., 'Johann Pupper van Goch', in *Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis*, N.S. 47 (1965-1966), 91-97.
- Post, R.R., *The Modern Devotion. Confrontation with Reformation and Humanism (Studies in Medieval and Reformation Thought 3)*, Leiden, 1968.
- Schepers, Kees, 'Middelspraecke tusschen de godtsoeckende siele ende den rustwysenden leeraer. Mystiek in navolging van Benedictus van Canfield', in *Ons Geestelijk Erf* 85 (2014), 195-216.
- Schepers, Kees, 'Middelspraecke. Een unieke mystieke dialoog in een Mechels handschrift (Antwerpen, Ruusbroecgenootschap, Hs. Neerl. 36)', in *Ons Geestelijk Erf* 85 (2014), 68-134.
- Schoeffer, J., *Historische aantekeningen rakende de kerken, de kloosters, de ambachten en andere stichten der stad Mechelen*, 3 vols., Mechelen, Verhavert-Buelens, 1886.
- Sire, Petrus, *Hanswyck ende het wonderdadigh beeldt van de alder-heylichste Maget*, Dendermonde, Ducaju, 1738.
- Tombeur, Nicolaus de, *Provincia Belgica ord. FF. Eremitarum S. P. N. Augustini olim dicta coloniensis, et inferioris Germaniae ejusdem origo, progressus, regimen, fundamentum, praerogativae, privilegiae, et incrementum...*, Leuven, Martinus van Overbeke, 1727.
- Van de Velde, Joannes Franciscus, *Synopsis monumentorum collectionis proxime edendae conciliorum omnium Archiepiscopatus Mechliniensis. ..., ab anno 1559. ad an. 1802 ... Cum indicibus pluribus et notis*, vol. 2, Gent, Poelman, 1821.
- Van Den Eynde, R., Cuypers D'Alsingen, J.F., *Provincie, Stad, Ende District Van Mechelen ...*, dl. 2, Brussel, Jorez, 1772.
- Van Doren, P.J. & Hermans, V., *Inventaire des archives de la Ville de Malines*, Malines, 1895.
- Van Kalveen, C.A., 'Johan Pupper van Goch en de Broeders des Gemenen Levens', in *Archief voor de Katholieke Kerk in Nederland* 20 (1978), 103-113.

ABSTRACT

In this contribution I present a corpus of manuscripts, printed books and archival material that is witness to the book- and text-production of Chatarina de Flouwijn (1576-1657), and her confessor Servatius Smets (c. 1590-1676). The corpus sheds some light on the religious identity of two persons connected to the Thabor monastery in seventeenth-century Malines.

Chatarina lived as a regular canoness in the little-known Thabor monastery in Malines. Servatius Smets, an Augustinian Hermit from Malines, was the confessor of Thabor from 1627 until his death in 1676. Smets was the author of a large number of extensive sermons, as well as of some small printed books with guidelines for the spiritual life. Chatarina copied series of Smets' sermons in two manuscripts that have recently come to light (MSS Ruusbroecgenootschap, Neerl. 38 and Auxerre, Bibliothèque Jacques-Lacarrière, ms. 42). She furthermore owned a copy of the mystagogical dialogue *Middelspraecke* (MS Antwerp, Ruusbroecgenootschap, Neerl. 36). Finally, she expressed some of her views on the religious life in general and that in Thabor in particular in surviving visitation reports.

Adres van de auteur: Ruusbroecgenootschap, Universiteit Antwerpen, Prinsstraat 13, B-2000 Antwerpen (kees.schepers@uantwerpen.be)